

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА**

Росіцький Петро Станіславович

УДК 94:356.15](477.83/.86)“1943”(043.3)

**УКРАЇНСЬКА НАРОДНА САМООБОРОНА
В ДИСТРИКТІ «ГАЛИЧИНА» У 1943 РОЦІ**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Львів – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Науковий керівник:

кандидат історичних наук

Луцький Олександр Іванович,

Інститут українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України,

старший науковий співробітник відділу
новітньої історії.

Офіційні опоненти:

доктор історичних наук, доцент

Ільницький Василь Іванович,

Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії України;

доктор історичних наук, професор

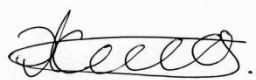
Стародубець Галина Миколаївна,

Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри всесвітньої історії.

Захист відбудеться 15 листопада 2018 р. о 17 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.222.01 Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Інституту народознавства НАН України (79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4).

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4).

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат історичних наук

Хахула Л. І.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Друга світова війна активізувала український визвольний рух на окупованій гітлерівською Німеччиною та її союзниками території. За умов відсутності державності, територіальної роздробленості, дискримінаційного законодавства окупантів населення України зазнавало утисків з боку німецької адміністрації. На Україні гітлерівці зіштовхнулися із запеклою протидією місцевого населення. В дистрикті «Галичина» у 1943 році визвольний рух розгортався у формі Української народної самооборони.

УНС діяла з травня по грудень 1943 р. і була перехідним етапом на шляху формування УПА-«Захід». В українській та зарубіжній історіографії є окремі публікації, що розглядають тему побіжно. Комплексний аналіз причин і перебігу створення та діяльності УНС дасть змогу краще оцінити її значення в контексті нацистської окупаційної політики, допоможе з'ясувати характер, сутність, рівень розвитку визвольного руху. Узагальнення, рекомендації, отримані у процесі дослідження, можуть бути використані для ґрунтовного вивчення історії УПА.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертація виконана у відділі новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України в межах наукової теми відділу «Взаємодія інституцій держави і громадянського суспільства в Україні у другій половині XIX–XX ст. Західні землі» (номер державної реєстрації 0115U002458).

Метою дисертації є аналіз процесу становлення та функціонування Української народної самооборони у 1943 році.

Реалізація теми передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити стан наукової розробки та джерельної бази, окреслити концептуальні засади та методологічний інструментарій дослідження;
- визначити етапи і напрямки діяльності Української народної самооборони та її місце в загальному середовищі українського визвольного руху під час Другої світової війни;
- дослідити діяльність УНС у контексті соціально-економічної політики німецької окупаційної влади дистрикту «Галичина»;
- виокремити організаційні заходи ОУН(б) щодо формування УНС;

- простежити творення самооборони, формування її інфраструктури, кадровий склад;

- реконструювати навчальний процес і повсякденне життя карпатських вишкільних куренів;

- проаналізувати регіональні особливості розбудови УНС на Тернопільщині та Львівщині;

- вивчити особливості протидії німецькій окупаційній владі, боротьбу проти радянських партизанів, конфронтацію з польським підпіллям.

Об’єкт дослідження—український визвольний рух у 1943 р., **предмет**—Українська народна самооборона як його бойова формація.

Хронологічні рамки дисертації визначені періодом функціонування Української народної самооборони, від початку організації – травень 1943 р. і до реорганізації цієї формації в УПА-«Захід» у грудні цього ж року.

Територіальні межі праці охоплюють територію так званого дистрикту «Галичина», який створила німецька окупаційна влада 1 серпня 1941 р. в межах сучасних Львівської, Івано-Франківської, Тернопільської (за винятком її північних районів) областей.

Наукова новизна результатів полягає у концептуальній постановці й комплексному дослідженні УНС.

У дисертації *вперше*:

- окреслено причини і передумови зародження руху Опору в дистрикті «Галичина»;

- доведено залежність розгортання визвольного руху від соціально – економічних чинників;

- висвітлено організаційні заходи ОУН(б) зі створення громадсько-військової формації, мобілізацію до неї;

- досліджено структуру Української народної самооборони, процес її формування, характерні риси та особливості;

- системно розглянуто бойову діяльність УНС проти німецьких окупаційних сил, радянських партизанів, польського підпілля;

- у науковий обіг введено архівні документи, матеріали окупаційної преси, а також спогади учасників тогочасних подій.

Удосконалено:

- стан наукової розробки, джерельну базу, концептуальний та методологічний інструментарій дисертації;
- методи дослідження специфіки діяльності гітлерівського режиму в дистрикті «Галичина»;
- організаційні заходи ОУН(б) щодо формування УНС, регіональні особливості розбудови Української народної самооборони.

Отримали подальший розвиток:

- методика аналізу вивчення особливостей політики нацистської окупаційної адміністрації в Галичині;
- характеристика діяльності Організації українських націоналістів Степана Бандери, зокрема її вплив на суспільно-політичні процеси.

Практичне значення дисертації полягає в тому, що концептуальні засади і висновки можуть дати початок новим науковим розвідкам із тематики визвольного руху та переосмислити усталені підходи його вивчення. Матеріал праці можна застосовувати в курсах лекцій з історії України та її війська, історичного краєзнавства, навчальних посібниках. Положення дослідження доцільно використовувати в архівних та музейних установах.

Апробація результатів дисертації. Основні тези роботи висвітлено у доповідях на міжнародних, всеукраїнських, регіональній наукових конференціях. Зокрема, Міжнародній науковій конференції «Проблеми дослідження українського визвольного руху середини ХХ століття» (Львів, 14 листопада 2014 р.), Всеукраїнській молодіжній науковій конференції «Тенденції та перспективи розвитку історичної науки і філософії в умовах глобалізації» (Київ, 10 березня 2017 р.), Міжнародній науковій конференції «Сьомі Ісаєвичівські читання» (Львів, 6 – 9 березня 2017 р.), Четвертій Всеукраїнській конференції «Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилеми (не) забуття» (Рівне, 30 – 31 березня 2017 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Дрогобич і Дрогобиччина в історичній ретроспективі (XIX – поч. ХХІ ст.)» (Дрогобич, 7 квітня 2017 р.), Третій Міжнародній науковій конференції «Українсько – польські відносини в контексті суспільно-політичних і етнокультурних процесів в Центрально-Східній Європі (ХХ – початку ХХІ ст.)» (Львів, 24 травня 2017 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації викладено у п'яти публікаціях, з них 4 статті у наукових фахових виданнях України, затверджених ДАК МОН України та 1 – у закордонному виданні.

Структура роботи зумовлена метою та завданнями, складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (387 позицій), додатків (3). Загальний обсяг дисертації – 240 сторінок, з них – 182 сторінки основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми, вказано її зв'язок із науковими програмами, визначено об'єкт і предмет, хронологічні, територіальні межі, мету й наукові завдання, окреслено новизну і практичне значення роботи, подано відомості про апробацію одержаних результатів.

У першому розділі «**Історіографія, джерела та методологія дослідження**» розглянуто стан наукової розробки, джерельну базу, теоретико-методологічні особливості проблеми.

Історіографію питання поділено на три умовні групи: праці, написані в Україні та на еміграції безпосередніми учасниками збройної боротьби; науковий доробок сучасних дослідників; дослідження, які, розкриваючи політичне і соціально-економічне становище населення регіону під час нацистської окупації, допомагають з'ясувати вплив того чи іншого чинника на передумови виникнення УНС та її діяльність.

Цінність праць, які написали учасники тогочасних подій (І. Бутковський, В. Сидор, С. Фрасуляк), полягає в тому, що вони вперше фіксують УНС як складову українського визвольного руху¹. Їхні праці (радіше джерелознавчого, ніж історіографічного характеру) доповнює фактологічна, системно досконаліша діаспорна література, авторами якої є політичні емігранти – М. Лебідь, Т. Пелих, С. Мудрик-Мечник, П. Мірчук, Л. Шанковський². Характерною особливістю цих видань є мемуарний або

¹ Бутковський І. Рік боротьби УНС-УПА за опанування Карпат. Літопис Української Повстанської Армії. Т.19: Карпатська група УПА "Говерля"; книга друга: спомини, статті та видання історично - мемуарного характеру. / упоряд.: П.Содоль. Торонто - Львів: Літопис УПА, 1992. С.7, 21–25.; Вишитий В. Хронологія Української Повстанчої Армії. Част. І. (X/1942 – XII/1943) /В.Сидор. АЦДВР, 1949. С.12, 31–33.; Хмель С.Українська партизанка (з крайових матеріалів). Львів,1993.128 с.; Хмель С. "Відтинок Магура" (Калуська округа) / Ремесло повстанця. Збірник праць підполковника УПА Степана Фрасуляка - "Хмеля"; ред. і упоряд.: Р.Забілий. Львів, 2007.424 с.

² Лебідь М. УПА: Українська Повстанська Армія. Її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську самостійну соборну державу. Ч.І. Мюнхен, 1946.Ч.І. С.79 –110; Пелех Т. Мої молоді літа у вирі

публіцистичний характер та схильність авторів до певної тенденційності, надмірної героїзації УНС, тому ці праці потребують наукової верифікації.

Значний вклад у розвиток історіографії Української народної самооборони на сучасному етапі зробили: А. Кентій, І. Патриляк, А. Русначенко, С. Волянчук, М. Романюк, В. Мороз, Р. Забілій³. Вони по-новому оцінюють чинники, факти, явища та процеси, що визначали розвиток визвольного руху. Це сприяло ліквідації «білих плям» і зміні усталених концептуальних та методологічних підходів до висвітлення тих чи інших питань. Їхні розвідки, незважаючи на те, що не висвітлювали проблеми цілісно, а лише окремі її аспекти, ґрунтуються на ретельно вивчених різноманітних матеріалах, які зберігаються в архівосховищах України, опубліковані у збірниках документів, мемуарній літературі. Використання такої широкої джерельної бази позитивно вплинуло на розвиток історичних досліджень.

Змістовними є публікації істориків-краєзнавців: В. Криськіва, Р. Пастернака, Б. Савки та інших, які збагачують наукові дослідження фактажем про різні події та учасників УНС в окремих регіонах Галичини.

Українська народна самооборона зацікавила і зарубіжних науковців – Д. Армстронг (J. Armstrong), Ф. Гольчевські (F. Golczewski), Р. Тожецький (R. Torzecki), А. Сова (A. Sowa), Г. Мотика (G. Motyka)⁴. Щодо польських дослідників, то в багатьох простежується упереджене ставлення до українського визвольного руху часів Другої світової війни, тому вони зазвичай не акцентують увагу на УНС, применшуючи її значимість, наводять окремі факти з бойової діяльності цього формування.

боротьби. Мюнхен – Торонто, 1988. 282 с.; Мудрик - Мечник С. Радехівщина у боротьбі за самостійну українську державу. Львів: Універсум, 1994. 78 с.; Мірчук П. Українська Повстанська Армія, 1942 – 1952. Документи і матеріали. Львів, 1991. С.40; Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. / Історія українського війська 1917–1995; упоряд.: Я. Дашкевич, Львів, 1996. С.482–696.

³ Кентій А. Збройний чин українських націоналістів 1920 – 1956. Історико - архівні нариси. Т.2. К., 2008. С.97, 101–103.; Русначенко А. Народ збурений: Національно – визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940 – 50-хх рр. Київ, 2002. С.118 –120.; Патриляк І. “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939 – 1960). Центр досл. визв. руху. Львів: Часопис, 2012. С. 320–324; 331; 339; Волянчук С. Омелян Польовий – "Остап". Львів; Торонто: Літопис УПА, 2013. С.26–29.; Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно - визвольному русі (1937-1953). Львів, 2016. 608 с.; Мороз В. УНС на терені Дрогобицької області (1943 р). Визвольний Шлях. 2000. Кн.6. 54 –72 с.; Забілій Р. Нарис історії куреня «Скажені». Український визвольний рух: науковий збірник. Львів, 2003. №1. С.125 –143.

⁴ Армстронг Д. Украинский национализм. Факты и исследования / Пер. с англ. П. В. Бехтина. Москва, 2008. 368 с. Golczewski F. Geschichte der Ukraine. Gottingen: Vanolenhoek und Ruprecht 1993.S.256.;Torzecki R. Polacy i Ukraińcy: Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej. Warszawa, 1993. S.190.; Sowa A. Stosunki polsko - ukraińskie 1939 – 1947. Krakow, 1998. S.224.; Mytyka G. Stuzby bezpieczeństwa Polski i Czechosłowacji wobec Ukraińców (1945 – 1989).Warszawa, 2005. 380 s.; Ukraina partyzancka 1942 – 1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii. Warszawa, 2006. S. 218 –220.

Третій блок наукових праць репрезентують розвідки І. Андрухів, А. Боляновського, Т. Лапан, О. Лисенка, О. Луцького, В. Кучера, В. Офіцинського та ін. Вказані праці також важливі, бо, висвітлюючи адміністративно-економічні аспекти діяльності структур гітлерівських окупаційних органів влади, повсякденне життя та суспільно-політичні настрої населення, нацистські репресії, стан культури, освіти, вони дають змогу осмислити історичний контекст формування Української народної самооборони.

На підставі аналізу наукового доробку істориків стверджуємо, що зазначена проблема ще не стала предметом комплексного узагальнення, а її історіографія потребує нових дослідницьких розвідок.

Джерельна база вивчення Української народної самооборони охоплює різні види документів (ОУН і УПА, нацистських та радянських органів влади, матеріали окупаційної преси, спогади учасників визвольного руху та ін.). Найбільше матеріалів, які стосуються Української народної самооборони в дистрикті «Галичина» у 1943 році, зберігається у другому, п'ятому, тринадцятому фондах Галузевого державного архіву Служби безпеки України, де опрацьовано різноманітні звіти, зведення, повідомлення та інші документи українського визвольного руху, захоплені та впорядковані радянськими каральними органами, а також ведені ними ж слідчі справи на чільних учасників національно-визвольної боротьби: О. Луцького (крайовий командир УНС), Л. Павлишина (обласний командир УНС Дрогобиччини), І. Болейовича (обласний командир УНС Станіславщини), В. Чижевського (ад'ютант крайового командира УНС) та ін. Вони допомагають простежити організаційні заходи ОУН(б), відтворити факти з організаційної, вишкільної, бойової діяльності УНС.

У дисертації використано слідчі справи на репресованих учасників визвольного руху, збройного підпілля, які знаходяться в Архіві Управління Служби безпеки України Львівської області. З них особливу цінність має справа І. Ковальчука (ройовий сотні Б. Вільшанського – курінь «Кривоніс І») та справа М. Дарабана (командир сотні куреня «Чорні чорти»). Вони дають змогу простежити різні аспекти формування та бойової діяльності УНС у Карпатському регіоні. Використано також слідчо-кримінальні справи Архіву Управління Служби безпеки України в Івано-Франківській області. Важливою є справа станичного села Ключ Малий І. Свіщука (висвітлює структуру та вишкільну підготовку сільських

боївок), а також референта розвідки обласного штабу УНС М. Клапчука (простежує підготовчий етап організації самооборони).

Одним із основних джерел дисертації стали справи з фондів (3833, 3836, 3838, 3975) Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, де зібрано офіційні документи та матеріали ОУН і УПА, які простежують діяльність бандерівців щодо реалізації революційних завдань. Суспільно-політичне, соціально-економічне становище на місцях, ставлення до українського визвольного руху, організаційну та бойову діяльність УНС характеризують повідомлення, звіти (надзвичайні, політичні, військові).

Важлива інформація про широкий спектр питань, пов'язаних із сумським партизанським з'єднанням під командуванням С. Ковпака напередодні та під час Карпатського рейду, а також окремі епізоди бойової діяльності УНС проти ковпаківців та німецьких окупаційних сил містяться у матеріалах фондів (1, 57, 62, 63) Центрального державного архіву громадських об'єднань України. Вона відображена у звітах, щоденниках командирів партизанських загонів, розвідзведеннях, шифротелеграмах сумського з'єднання С. Ковпака в УШПР та ЦК КП(б)У.

У Державному архіві Львівської області опрацьовано фонди: Р-11, Р.-24, Р-35, Р-1951, Р-1952, в яких зберігаються документи адміністрації дистрикту «Галичина» – розпорядження, циркуляри, акти, звіти, що дають змогу простежити різні аспекти життєдіяльності регіону.

Із документів Державного архіву Івано-Франківської області опрацьовано: звіти, довідки, рапорти, стенограми про радянську підпільну і партизанську діяльність на Станіславщині в період нацистської окупації (ф.П.1). Мобілізаційні заходи в УНС відображають слідчі справи, передані ДАІФО з Архіву УСБУ ІФО на О. Болахівського (санітар сотні УНС М. Яворського («Козака»)) та Р. Зиняка (стрілець рою «Листа» із сотні «Іскри») – (ф.Р-2157).

Досить ґрунтовно відтворено організаційні заходи ОУН(б) щодо формування УНС, її організаційну структуру, окремі епізоди бойової діяльності проти радянських партизанів та німецьких поліційних підрозділів у матеріалах шостого фонду (спогади В. Чижевського) Архіву Центру досліджень визвольного руху (ЦДВР).

Висвітлюють процес організації та діяльність Української народної самооборони опубліковані документи та матеріали багатотомної

(основної та нової серії) «Літопису Української Повстанської Армії». З-поміж них слід виділити такі томи старої серії: 4, 12, 18, 19, 29, 31, 44, 49, а з нової – 9, 10, 12, 13, 15, 20, 24.

Важливе місце серед джерел займають матеріали тодішньої періодичної преси. Попри суворий цензурний нагляд і владні директиви вони подавали подієву інформацію, яка висвітлює політику нацистської окупаційної влади. Серед тогочасних періодичних видань опрацьовано газети: щоденник для дистрикту «Галичина» – «Львівські вісті» (Львів), щоденник для Генерал-Губернаторства – «Краківські вісті» (Краків), щоденник – «Українські вісті» (Сокаль), «Вісник Станиславівської обласної управи» (Станиславів), «Самостійна Україна» (Станиславів), «Українське слово» (Станиславів), «Станиславівське слово» (Станиславів, Львів), «Самбірські вісті» (Самбір).

Окрему групу джерел дисертації становлять спогади учасників національно-визвольного руху 40–50-х рр. ХХ ст., що доповнюють зміст вище названих документів про діяльність Української народної самооборони в дистрикті «Галичина» у 1943 році. Інформативні спогади не подають повної картини історичного процесу, висвітлюють минувшину з позиції окремої людини – різного віку, соціального статусу й походження через її світосприйняття, часом дуже суб'єктивно. Тому вони потребують критичного аналізу, зіставлення інших джерел, передусім архівних. Серед них вирізняються мемуари: учасника Карпатського рейду у складі з'єднання радянських партизанів С. Ковпака – В. Войцеховича, стрільця сотні УНС «Сіроманці» – Б. Допіри, командира відділу УНС у Бродівському повіті (Львівщина) – Р. Загоруйка, командира боївки СБ на Львівщині – Д. Куп'яка, ройового сотні УПА «Рубачі» – М. Кліща, інструктора-вишкільника відділів УНС на Станиславівщині – П. Мельника, стрільця куреня УНС «Чорні чорти» – В. Паливоди, командира УНС Дрогобиччини – Л. Павлишина, стрільця сотні УНС «Бурлаки» – І. Фанги.

Надзвичайно важливі спогади стрільця куреня «Чорні чорти» Мирослава Симчича (1923 р. н.), жителя міста Коломиї Івано-Франківської обл., записані дисертантом, які увійшли до його приватного архіву. В інтерв'ю подана інформація про повсякденне життя повстанців у вишкільному таборі: військову підготовку, вартову службу, дозвілля, озброєння, харчування, бойову діяльність проти радянських партизанів та поліцейних підрозділів німецької окупаційної влади.

Змістовними є спогади Євстахія Кульчицького (1920 р. н.) стрільця куреня «Кривоніс II», які висвітлюють вишкільну та бойову діяльність «кривонісців» на Самбірщині (приватний архів Люби Коваль, співробітниця Музею визвольної боротьби України (м. Львів)).

Джерельна база УНС ще до кінця не сформована (дослідники, досі не виявили її внутрішню документацію – звіти, накази, розпорядження крайового штабу, вишкільних куренів, відділів самооборони).

Дослідницький інструментарій дисертації базується на ідейно-теоретичних засадах позитивістської історіографії, принципах науковості, історизму, об'єктивності та системності. Для репрезентативності праці, вирішення поставлених завдань вагому роль відіграли такі загальноісторичні методи: історико-генетичний, історико-порівняльний, історико-діахронний, емпіричного аналізу та ін. Так, історико-системний метод, як один із основних методів історичного дослідження, допоміг упорядкувати всі події, явища і процеси, що відбувалися в дистрикті «Галичина» протягом другої половини 1941 – 1943 рр., проаналізувати історичні факти, з'ясувати роль УНС в українському визвольному русі. Використання просопографічного методу дало змогу глибше дослідити взаємозв'язок повстанських відділів із бандерівським підпіллям. Вагому роль відіграли загальнонаукові методи (індукції, дедукції, аналізу, синтезу). Під час реконструкції подій з історії УНС застосовано метод інтерв'ювання у бесіді зі стрільцем куреня «Чорні чорти» М. Симчиком. Емпірична основа праці – фактологічний метод, який став підставою для оцінок, аргументом доведення, іноді спростування сукупності відомостей про історичні події. Згадані методологічні аспекти сформували уявлення про місце та роль УНС у визвольному русі.

У другому розділі «Українська народна самооборона в контексті соціально-економічної політики німецької окупаційної влади дистрикту «Галичина» охарактеризовано особливості розвитку Галичини у період нацистської окупації, а також розглянуто суспільно-політичне, матеріальне становище українського населення.

Після утворення дистрикту окупаційна адміністрація запровадила новий адміністративно-територіальний устрій, судово-правову систему, яка була дискримінаційною щодо місцевого населення. Усі ключові посади у вищих владних ешелонах на рівні округ, повітів зайняли німецькі службовці. Урядовою мовою стала німецька, українську та

польську нова влада оголосила допоміжними. Гітлерівці почувалися справжніми господарями на окупованій території: жили у виділених кварталах, користувалися окремими магазинами, закладами дозвілля тощо. У владних структурах українців спочатку представляв Український крайовий комітет, а з лютого 1942 р. Український центральний комітет. Ці установи були допоміжними органами у співпраці з німецькою окупаційною адміністрацією на місцях. Урядова політика адміністрації (сувора регламентація усіх сфер суспільного життя, терор, податкова (контингентна) система, масовий вивіз населення на роботи до Райху, примусова праця в «Баудінсті») зумовлювали протинімецькі настрої серед населення і відповідно протидію. Можна виділити певні стадії розвитку індивідуального та громадського спротиву – саботаж, втеча, переховування та формування у травні 1943 р. Української народної самооборони.

Третій розділ **«Формування Української народної самооборони»** складається з чотирьох підрозділів, в яких реконструюються етапи створення УНС. Перший підрозділ *«Організаційні заходи ОУН(б)»* висвітлює діяльність Організації українських націоналістів Степана Бандери у військовому спектрі від часу проголошення Української держави 30 червня 1941 до першої половини липня 1943 року. На протязі цього тривалого періоду ОУН(б) проводила поетапні організаційні заходи, спрямовані на виконання рішень трьох конференцій Організації – вересневої (1941), березневої (1942), лютневої (1943). Перша – зобов'язувала організаційні клітини оунівців провадити роз'яснювальну роботу серед населення, збирати і магазинувати зброю та спорядження, вишколювати кадри. Друга – займатися організацією мережі військових штабів, обліком військовозобов'язаних, зброї, амуніції тощо. Третя – створенням і роботою військових команд, що стало організаційною основою виникнення УНС.

У другому підрозділі *«Розгортання УНС»* акцентовано на тому, що основним приводом формування Української народної самооборони пришвидшеними темпами був похід партизанського з'єднання із Сумщини під командуванням С. Ковпака в Карпати. Він зумовив проведення мобілізації серед населення, організацію структури Української народної самооборони: починаючи від Крайового проводу вводилася посада командира УНС, який у своїй діяльності опирався на штабну структурну мережу аж до станичного військовика. Мобілізацію проводили організаційно-мобілізаційні відділи обласних військових штабів УНС.

Вихідним пунктом мобілізаційного процесу була станиця. Основним мобілізаційним ресурсом стали: члени, симпатички Організації та особи, яких переслідувала окупаційна влада. Відбір проводили відповідно до військових правил, на підставі лікарського огляду. Придатних добровольців організовували в групи інструктори військових штабів, після тижневої підготовки реорганізовували в бойові одиниці (чоти) і передислоковували у Карпати, місця базування УНС.

Третій підрозділ *«Вишкільні курені»* характеризує етап організації п'яти вишкільних куренів та висвітлює їх життєдіяльність. Вишкільні курені організовували на базі відділів самооборони (сформованих у травні – червні 1943 року), які доукомплектовували мобілізованими добровольчими групами. Вони дислокувалися у малодоступних місцях Карпатського регіону в спеціально збудованих таборах. Навчальний процес у вишкільних куренях відбувався на підставі розроблених програм, планів з обов'язковим вивченням таких дисциплін: польова служба; зброезнавство; стрілецький вишкіл; піонерка і мінерка (саперна справа); теренознавство, санітарна служба; політичне виховання. Важливе місце під час навчального процесу відводили виховній роботі, яку проводили повсякденно, під час так званої «години вільного часу», а також – у вихідні та святкові дні. Навчання тривало до трьох місяців і закінчувалося складанням іспитів, присягою. Фактично до кінця листопада всі п'ять куренів припинили свою діяльність, очевидно, це було пов'язано з реорганізацією УНС в УПА-«Захід».

Четвертий підрозділ *«Регіональні особливості розбудови самооборони»* висвітлює організацію відділів особливого призначення в кожній області дистрикту, сільських боївків у більшості українських сіл, а також особливості розбудови УНС на Тернопільщині та Львівщині. Відділи особливого призначення (ВОПи) формували по одному на кожну область Галичини. Вони станціонували в лісовій місцевості і проводили акції з метою накопичення матеріальних ресурсів. Під час вишкільної підготовки у ВОПах, яка фактично дублювала вишкіл куренів УНС, особливу увагу приділяли прийомам і правилам вогневої підготовки, рукопашному бою, вивченню картографії.

Сільські боївки самооборони здебільшого створювали як охоронну службу села, до неї входили члени та симпатички ОУН. Сільські боївкарі провадили звичайний спосіб життя, одночасно беручи участь у діяльності

самооборони. Вишколювали їх інструктори військових команд – колишні військовики легіону УСС, Галицької армії, польського війська. Теоретичний вишкіл проводили у сільських хатах, а практичний – у вечірній час за межами населеного пункту.

Розбудова УНС мала свої особливості. У лісистій місцевості Бережанської округи на Тернопільщині з кінця літа 1943 р. формувалися сотні – чисельністю до 100 – 150 осіб, на інших теренах Тернопільщини та Львівщини з початку жовтня цього ж року в кожному повіті – чоти (до 40 стрільців), які на певному етапі вишколу організовували в сотню. Таку розбудову можна пояснити природно-географічними умовами та жорстким контролем окупаційної влади.

Загальна чисельність кадрового складу УНС зросла з майже 2 тис. вояків (середина серпня 1943 р.) до 5–6 тис. (початок грудня того ж року).

У четвертому розділі дослідження «Бойова діяльність Української народної самооборони» проаналізовано збройну протидію формації німецьким окупантам, радянським партизанам та організаційним заходам польського підпілля.

Перший підрозділ *«Протидія німецькій окупаційній владі»* висвітлює боротьбу з гітлерівцями, що розпочалася в липні 1943 р. силами відділів особливого призначення в Дрогобиччині, Станиславівщині, Тернопільщині. ВОПи організовували напади на господарські установи окупантів з метою захоплення матеріальних ресурсів. Німці активно протидіяли організації УНС (намагалися паралізувати діяльність добровольчих груп самооборони, що прибували на вишкіл у Карпати), про що свідчать події між селами Росохач і Майдан (Дрогобиччина) та у селі Межигірці (Станиславівщина). На початках у більшості випадків німецькі поліційні підрозділи діяли результативно. Наприкінці серпня – на початку вересня збройні акції вже розпочалися між вишкільними куренями та підрозділами німецької поліції і вермахту передусім на Станиславівщині (основна база самооборони), де втрат зазнавали і гітлерівці. Станиславівська УНС з вересня 1943 р., обороняючись, проводила і наступальні операції. Серед них слід виділити: напад на німецьку автоколону поблизу Чорного лісу, де загинуло 35 окупантів, засідку в Рушорі (дорога Космач – Коломия; чота «Скуби» куреня «Чорні чорти» підбила чотири автомобілі німецької армії і знищила 70 гітлерівців) та ряд інших. Найефективнішою операцією була засідка відділу куреня «Трембіта»

наприкінці вересня у Долинському повіті, на річці Ілемка, в результаті якої вбито і поранено до 200 німецьких військових.

Організаційні заходи УНС і її бойова діяльність впливали на місцеве українське населення, яке здебільшого саботувало накази і розпорядження окупаційної адміністрації. Це відповідно зумовило «винятковий стан», оголошений гітлерівською владою 10 жовтня в Галичині, офіційне введення в дію т.зв. «наглих судів безпеки», запроваджувався принцип колективної відповідальності, який передбачав кару смерті для місцевих жителів, що своїми діями перешкоджали окупантам. Одночасно з цими адміністративними каральними заходами тривали збройні операції проти самооборони. Окупанти на всій території дистрикту намагалися ліквідувати повстанський рух. Найбільшим їхнім досягненням стала операція 21 листопада 1943 р. щодо ліквідації окружного штабу УНС в Оглядові (Львівщина), внаслідок якої арештовано 150 осіб із заступником окружного команданта С. Мудриком-Мечником. Гітлерівці організовували і бойові акції проти карпатських вишкільних баз УНС, в результаті яких втрати несли обидві сторони. Наприклад, 27 листопада під час бою у Чорному лісі (Станиславівщина) німці втратили до сотні вбитих та поранених, в операції біля села Недільна на Самбірщині (Дрогобиччина) 29 листопада окупанти також зазнали втрат (160 вояків). Незважаючи на значні ресурси, гітлерівцям так і не вдалося паралізувати розбудову УНС. Самооборона продовжувала діяти, чисельно збільшуватися, територіально поширилася на весь дистрикт.

У другому підрозділі *«Боротьба з радянськими партизанами»* описано збройну боротьбу унесівців із радянськими партизанами, передусім із сумського з'єднання С. Ковпака.

З'ясовано, що радянське підпілля в дистрикті «Галичина» діяло, проте не мало централізованого характеру та широкої підтримки серед місцевого населення. У більшості випадків діяльність радянських підпільних організацій зводилася до диверсійної та пропагандивної роботи. Поява в Галичині сумського партизанського з'єднання стимулювала місцевих радянських підпільників, які намагалися налагодити контакти з ковпаківцями, проте через швидкі маневрування партизанів та протидію УНС цього їм не вдалося досягнути.

Бойової діяльності проти партизанів Ковпака в часі Карпатського рейду УНС за винятком кількох сутичок не проводила. Лише під час відступу з Карпат радянські партизани стали об'єктом нападів для відділів УНС, місцевих боївків, ВОПів. Основна мета унесівських акцій – захоплення зброї, боєприпасів, нестача яких простежувалась у відділах самооборони, захист місцевого населення від ковпаківських грабежів. До осені 1943 унесівці розгромили або ізолювали залишки з'єднання С. Ковпака і не дали їм змоги закріпитися та створити базу радянського руху на Прикарпатті. На інших теренах дистрикту між УНС та радянськими партизанами відбувалися незначні локальні сутички.

Третій підрозділ *«Конфронтація з польським підпіллям»* висвітлює організацію польського збройного підпілля та його взаємини з УНС. Польське підпілля в Галичині не було однорідним, його домінантною силою була Армія Крайова. У місцевостях, де компактно проживало польське населення (становило більше ніж чверть жителів), з літа 1943 р. формувалися відділи самооборони. Крім цього, поляки намагалися в Карпатах створити базові військові осередки для розгортання партизанки та з метою контролю терену, для цього залучили професійних військових. Унесівські курені протидіяли утворенню польських баз на Станиславівщині та Дрогобиччині. Активна розбудова збройної інфраструктури АК на Тернопільщині, Львівщині зумовила передислокацію у вказані області сотень «Сіроманці» і «Трембіта» й інтенсивне формування в цих місцевостях осередків самооборони. Українське і польське підпілля у другій половині 1943 р., перебуваючи під постійним контролем окупаційної влади, основні зусилля спрямовувало на розбудову власних збройних відділів, їхнє матеріальне забезпечення, вело розвідку та інформаційно-пропагандистську діяльність, тому відкритого збройного протистояння між ними не простежувалося.

У **Висновках** подано підсумки дисертації і викладено основні її результати:

Досліджувана тема досі не була предметом окремого ґрунтовного наукового дослідження. У науковій літературі висвітлюють цю тему побіжно.

УНС організована в травні 1943 р. для оборони українського населення від свавілля нацистського окупаційного режиму. Основними стимуляторами появи цієї формації були: важке суспільно-політичне

становище населення, контингентна система, примусовий вивіз на роботи у Райх та праця в «Баудінсті».

Самооборона – явище не стихійне, їй передував тривалий підготовчий процес (напрацювання трьох конференцій ОУН(б) – вересневої (1941), березневої (1942), лютневої (1943). Основну роль у цьому процесі відігравав Крайовий військовий штаб (організований у квітні 1942 Л. Павлишином) та його структурна мережа. Штаби ОУН склалися з таких відділів: організаційно - мобілізаційний – обліковував військовозобов'язане населення, складав мобілізаційні списки, розробляв організаційні схеми; розвідчий – збирав інформацію про розташування ворожих сил, військове майно тощо; зв'язку – налагоджував лінії зв'язку по областях; зброярний – реєстрував, магазинував зброю у законспірованих місцях; кватирунковий (господарський) – інвентаризував вози, велосипеди, автомобілі, проводив заготівлю продуктів харчування. Навесні 1943 р. при мобілізаційно-організаційному відділі штабів утворювали військові команди (займалися підготовкою членства і симпатиків ОУН до збройного спротиву нацистському режиму). Організовані військовими штабами протягом травня – червня 1943 р. відділи УНС створили в Карпатському регіоні п'ять вишкільних таборів. Своєрідним ядром, рушійною силою перших відділів УНС були члени ОУН(б). Фактично УНС розбудовувалася за сприяння Організації українських націоналістів, зокрема її військової референтури.

На розвиток УНС кардинально вплинув рейд сумського партизанського з'єднання під командуванням С. Ковпака в Карпати. Він пришвидшив розгортання Української народної самооборони, зумовивши формування її військово-командної структури: О. Луцький («Беркут») – командир; В. Банах («Гордієнко») – начальник штабу; Голембовський (бургомістр м. Станіслава) – організаційно-мобілізаційний референт; Я. Мартинець («Петер Костянтин», «Сокіл») – начальник військової розвідки; В. Чижевський («Артем», «Демид») – ад'ютант, керував штабом формації).

Структура УНС нагадувала ієрархічну структуру ОУН. Оперативну діяльність розробляли штаби, яким підпорядковувалися і станичні військовики.

Мобілізація в УНС відбувалася в умовах суворої конспірації, на добровільних засадах. Вихідним пунктом мобілізаційного процесу була

станція. У другій половині серпня 1943 р. чисельність УНС становила близько 2 тис. осіб, зосереджених у п'яти вишкільних куренях, що розташовувалися у карпатських таборах, утворених у травні – червні першими відділами самооборони.

Вишкільні курені виконували функції військових шкіл, які готували підстаршинські кадри для УНС. У навчально-виховному процесі акцентували на військовій, моральній, психологічній, патріотичній, ідеологічній підготовці вояка. Надзвичайно гострими проблемами у функціонуванні куренів самооборони були: нестача обмундирування, амуніції, продуктів харчування.

Початок розформування куренів УНС «Трембіта», «Сіроманці», «Кривоніс І» припадає на жовтень, двох інших – «Чорні чорти» і «Кривоніс II» – на першу половину листопада 1943 р. Завершальною фазою діяльності куренів УНС став розпуск «Гайдамаків» (грудень 1943), що був організований із розформованих куренів у жовтні. Вишкільні курені підготували приблизно 2 тис. добре навчених вояків.

Крім вишкільних куренів влітку 1943 р. у складі УНС формувалися відділи особливого призначення, у більшості українських сіл – сільські боївки самооборони. У ВОПах готували кадри для виконання спеціальних завдань. Сільські боївки вишколювали стрільців, які мали вправно володіти різними видами зброї. Вишкільну підготовку в селах контролювали військові команди.

Обґрунтовано, що розбудова УНС на Станиславівщині і Дрогобиччині відбувалася у формі вишкільних куренів. На території Тернопільщини та Львівщини в більшості округ із жовтня 1943 р. у кожному повіті формувалися невеликі відділи, що чисельно не перевищували чоту. У лісистій місцевості Бережанської округи (Тернопільщина) з кінця літа 1943 р. організовували сотні УНС.

З'ясовано, що для підсилення збройних формувань Тернопільщини командир УНС О. Луцький скерував у жовтні 1943 р. добре підготовлену сотню «Сіроманці» Д. Карпенка («Яструба»), а на Львівщину сотню «Трембіта», якою командував І. Капало («Бродяга»). Командиром УНС в Тернополі він призначив хорунжого О. Польового, на Львівщині – поручника О. Линду.

Восени 1943 р. на Тернопільщині з прибуттям вишкільної сотні «Сіроманці» розпочалося інтенсивне військове навчання, формування,

реорганізація місцевих збройних відділів. Особливо активно цей процес відбувався у Бережанській окрузі, де 20 листопада 1943 р. утворено перший курінь УНС під командуванням Д. Карпенка. Він складався із двох сотень – «Сіроманці» на чолі з Г. Ковальчуком («Вороном»), «Орли» очолював «Коц» (ім'я та прізвище не встановлено), якого перевели із «Сіроманців» до «Орлів».

На Львівщині сотня «Трембіта» не стала ядром куреня самооборони, як «Сіроманці» в Тернопільщині. Її розформували на групи, які були згодом основою сотень УНС – УПА, оскільки діяльність «трембітянських» вишкільників припадала на грудень 1943 р., у період реорганізації УНС в УПА-«Захід».

Загальна чисельність відділів Української народної самооборони на початку грудня 1943 р. – 5 – 6 тис. вояків. Структурна організація унесівських формувань: найнижча військова одиниця – рій (10 – 15 стрільців), три рої об'єднувались і становили чоту, відповідно три чоти формували сотню, три сотні – курінь. Вищий командний склад самооборони (командири куренів, сотень, чот) – добре підготовлені військовики, що раніше пройшли вишкіл здебільшого в німецькій армії. Серед рядового складу переважали селяни.

У бойових акціях курені, відділи самооборони в основному застосовували повстанську тактику.

Діяльність УНС: паралізувала роботу різних окупаційних установ, саботувала виїзд українського населення на роботи до Німеччини та його економічний визиск, що стало однією з основних причин введення німцями виняткового стану в дистрикті «Галичина» 10 жовтня 1943 р.; завадила радянським партизанам-ковпаківцям закріпитися та створити базу у Карпатах; не допустила домінування польського збройного підпілля в Галичині у другій половині 1943 року.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Росіцький П. Німецька економічна політика в дистрикті Галичина. *Spheres of Culture*. Lublin, 2014. Vol. IX. С.272 – 280.

2. Росіцький П. ОУН(Б) та початки формування УНС. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. Івано-Франківськ, 2014. Вип. 26. С. 189 – 195.

3. Росіцький П. Боротьба німецької окупаційної влади з Українською народною самообороною (жовтень – листопад 1943 року). *Всеукраїнський науковий журнал «Мандрівець»*. Тернопіль, 2015. №3(117). С. 41– 45.

4. Росіцький П. УНС як фактор, протидіючий німецькій окупаційній владі. Перші бойові сутички (липень – вересень 1943р.). *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Луцьк, 2015. № 5 (306). С. 77–83.

5. Росіцький П. Вишкільні курені УНС: повсякденне життя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія*. Тернопіль, 2015. Вип. 2.Ч. 3. С. 26.

АНОТАЦІЯ

Росіцький П. С. Українська народна самооборона в дистрикті «Галичина» у 1943 році. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01– історія України. – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2018.

У дисертації комплексно узагальнено діяльність Української народної самооборони в дистрикті «Галичина» у 1943 році. Дослідження ґрунтується на опублікованих та неопублікованих матеріалах, частина яких уперше вводиться до наукового обігу. В контексті соціально-економічної політики нацистської окупаційної влади протягом другої половини 1941 – першої половини 1943 р. окреслено передісторію УНС. Розглянуто організаційні заходи військового сектору ОУН(Б) щодо формування відділів самооборони. Проаналізовано розгортання УНС, мобілізацію, побут вишкільних куренів, регіональні особливості розвитку формації. Подано системний огляд бойової діяльності Української народної самооборони проти німецьких окупаційних сил, радянських партизанів, польського підпілля.

Ключові слова: дистрикт «Галичина», німецька адміністрація, ОУН(Б), відділи УНС, вишкільні курені, радянські партизани, польське підпілля.

АННОТАЦИЯ

Росицкий П.С. Украинская народная самооборона в дистрикте «Галичина» в 1943 году. Рукопис.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.01. – история Украины. – Институт украинознатства им. И. Крип'якевича НАН Украины, Институт народоведения НАН Украины. Львов, 2018.

В диссертации комплексно обобщено деятельность Украинской народной самообороны в дистрикте «Галичина» в 1943 году. Исследование основано на опубликованных и неопубликованных источниках, часть которых впервые вводится в научный оборот. В контексте социально-экономической политики нацистской оккупационной власти в течение второй половины 1941 – первой половины 1943 г. очерчено предысторию УНС. Рассмотрены организационные мероприятия военного сектора ОУН(б) по формированию отделов самообороны. Проанализировано развёртывание УНС, мобилизацию, быт вышкильных куреней, региональные особенности формации. Подано системный обзор боевой деятельности Украинской народной самообороны против немецких оккупационных сил, советских партизан, польского подполья.

Ключевые слова: дистрикт «Галичина», немецкая администрация, ОУН(б), отделы УНС, вышкильни курени, советские партизаны, польское подполье.

SUMMARY

Rositsky P. S. Ukrainian national self-defense in the Galicia districts in 1943. Qualification and scientific thesis as a manuscript. Dissertation for the degree of a candidate of historical sciences in the specialty 07.00.01 "History of Ukraine". – Ukrainian Institute of Ukrainian Studies I. Krypiakewych NAS of Ukraine, Lviv, 2018.

In the dissertation the activity of the Ukrainian national self-defense in the districts "Galicia" in 1943 was generalized. The work is based on the use of published and unpublished materials, some of which are first introduced to scientific circulation. In the context of the social and economic policies of the Nazi occupation authorities during the second half of 1941 - the first half of 1943, the prehistory of the UNS was outlined. The main catalyst for the creation of the

formation was the contingent (tax) system, forced labor at Baudinst, the mass exodus of the population to work at Reich. Organizational measures of the Stepan Bandera's organization of the Ukrainian nationalists on the formation of self-defense units were considered, and the Krayovyy Military Staff and its structural network played a major role in this process.

It was clarified that the main reason for the deployment of Ukrainian national self-defense was accelerated by a campaign of Soviet partisans under the command of Sidor Kovpak into the Carpathian Mountains. It led to mobilization among the population, organization of the structure of self-defense. The organization of training kurens and their position in specially constructed camps by local masters is highlighted: they were located in inaccessible places of the Carpathian region. The educational process involved military training and internal service which took place on the basis of developed programs and plans. In addition to training kurens, schooling was provided in special departments and self-defense village boyivkas.

It was studied that the development of the UNS had its own peculiarities. In the woodland of the Berezhansky suburbs, Ternopil region, from the end of the summer of 1943 sotnias were formed - up to 100-150 people, in other territories of Ternopil and Lviv region from the beginning of October of that year in each county - chotas to 40 riflemen who at a certain stage of training were organized in sotnias.

A systematic review of the combative activity of the Ukrainian national self-defense against the German occupation forces, the Soviet partisans, and the Polish underground was submitted.

Key words: district “Galicia”, German administration, OUN(B), UNS divisions, training kurens, Soviet partisans, Polish armed underground.

Підписано до друку 02.10. 2018 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Умовн. друк. арк. 0,9.
Шрифт: Times New Roman
Наклад 100 прим. Зам. № 36

Друк ПП «Ощипок М. М.»
Адреса: м. Львів, вул. С. Бандери, 45
№ свід.: 670155
тел./факс: (032) 238-74-60
e-mail: ommzmik@ukr.net